

sempozyum

**‘ORYANTALİZMİ YENİDEN OKUMAK:
BATI’DA İSLÂM ÇALIŞMALARI’
Sempozyumundan Genel İzlenimler**

*İsmail ALBAYRAK**

Giriş

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Diyanet İşleri Başkanlığının 11-12 Mayıs 2002 tarihli ‘Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslâm Çalışmaları’ başlığı altındaki ortaklaşa düzenlemiş olduğu sempozyum büyük bir ilgi gördü. Yaklaşık bir yıl süren hazırlıklar sonunda titiz bir seçimle yirmi bir tebliğciye bildirilerini sunma imkanı verildi. İki gün süren organizasyonda oryantlizmin teorik ve felsefi altyapısını içeren iki oturum, Kur’an/tefsir, hadis ve İslam hukuku çalışmalarıyla ilgili birer oturumu üçünden müteşekkil karma bir oturum takip etti. Son olarak da kelam, mezhepler tarihi ve tasavvuf konularını içeren bir karma oturumla beraber toplam yedi oturum yapıldı. Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak sempozyum temel İslâm bilimleri bölümünün her bir birimini içerecek mahiyetteydi. Bu nedenle ilgili birimin ana konularının hepsine de değinilen küllî bir sempozyum oldu. Tebliğcilerin hafızalarda kalan önemli bazı görüşlerini zikretmeden önce sempozyum programını vermekte fayda görüyoruz:

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Yrd.Doç.Dr.

**ORYANTALİZMİ YENDEN OKUMAK:
BATIDA İSLAM ÇALIŞMALARI SEMPOZYUMU (11-12 MAYIS 2002)
PROGRAMI**

11. Mayıs 2002:

Açılış töreni ve konuşmaları

Prof.Dr. Mehmet Erkal (SAÜ İlahiyat Fak. Dek.)

Prof.Dr. İsmail Çallı (SAÜ Rektörü)

Prof.Dr. Ahmet Davutoğlu (Beykent Üniversitesi)

Doç.Dr. Şamil Dağcı (DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Bşk)

1.OTURUM:

Oryantalizmin Teorik ve Felsefi Altyapısı

Başkan: Prof.Dr. Salih Tuğ

1. Dr. Recep Şentürk

‘Oryantalizm ve Sosyal Teori’

(Müz. Yrd.Doç.Dr. A. Faruk Kılıç)

2. Doç.Dr. Ali Dere

‘Doğu ve Batı Karşılaşmasında Bir Süreç: Oryantalizm’

(Müz. Yrd.Doç.Dr. Atilla Arkan)

3 Yrd.Doç.Dr. Bülent Şenay,

‘Yahudi-Hıristiyanlık İlişkileri Tarihinde Anti-Semitizm’den Oryantalizme

Anti-İslamizm ve Avrupamerkezci Tarih Anlatımı’

(Müz. Yrd.Doç.Dr. Ö. Mahir Alper)

2.OTURUM:

Oryantalizmin Teorik ve Felsefi Altyapısı

Başkan: Prof. Dr. İsmail Lütü Çakan

1. Dr. Ahmet Kavas

‘Klasik Fransız Şarkiyatçılığının Günümüze Yansıması’

(Müz.Doç.Dr. Ali Erbaş)

2. Dr. İbrahim Hatiboğlu

‘Yakındoğu Seyahati ve Eserleri Bağlamında Ignaz Goldziher ve İslam Dđnyası ile Fikri Etkileşimi’

(Müz. Doç.Dr. Ömer Özsoy)

3. Dr. İbrahim Hakkı İnal

‘Oryantalist Söylemde Sosyo-Politik Olay-Kelam İlişkisi’

(Müz. Doç.Dr. Hüdaverdi Adam)

3.OTURUM

Batıda Kur’an ve Tefsir Çalışmaları

Başkan: Doç.Dr. Şamil Dağcı

1. Yrd.Doç.Dr. İsmail Albayrak

‘Batıda Son Dönem Kur’an Çalışmaları ve Yeni Gelişmeler’

(Müz. Doç.Dr. Selahattin Sönmezsoy)

2. Yrd.Doç.Dr. M. Sait Reçber

‘Watt ve İslam Vahyi’nin Kaynağı: Eleştirel Bir Analiz’

(Müz. Yrd.Doç.Dr. Fuat Aydın)

3. Dr. Burhanettin Tatar

‘Toshihiko İzutsu’nun Kur’an Semantiği Üzerine Çalışmaları’nın Kur’an Hermenötiğine Katkısı’

(Müz. Yrd.Doç.Dr. Yunus Ekin)

4.OTURUM

Batıda Hadis Çalışmaları

Başkan: Prof.Dr. İsmail Hakkı Ünal

1. Yrd.Doç.Dr. Yavuz Köktaş

‘Peygamber’in Sünneti Tabiri ile İlgili Oryantalist Bir Yaklaşımın Oryantalist Bir İtirazı: M.M. Bravmann Örneği’

(Müz. Yrd.Doç.Dr. Yavuz Ünal)

2. Yrd.Doç.Dr. Mustafa Ertürk

‘Hadis Oryantalisti G.H.A. Juynboll: Hadis/Sünnet Alanındaki Çalışmaları ve Yaklaşımları’

(Müz. Yrd.Doç.Dr. Erdiñç Ahatlı)

3. Dr. Özcan Hıdır

‘İsrail’de Hadis Çalışmaları ve M.J. Kister

(Müz. Yrd.Doç.Dr. Mahmut Salihoglu)

12 Mayıs 2002

5.OTURUM

Batıda Tefsir-Hadis-Fıkıh Çalışmaları

Başkan: Prof.Dr. İbrahim Kafi Dönmez

1. Dr. Fikret Karapınar

‘Harald Motzki ve İlk Dönem Hadis-Fıkıh İlişkisiyle İlgili Klasik Oryantalist Görüşe Getirdiği Eleştiri’

(Müz. Yrd.Doç.Dr. Mehmet Özşenel)

2. Dr. Mehmet Akif Koç

‘Oryantalistlerin Rivâyetlerin Güvenilirliği Konusundaki Farklı Yaklaşımları’

(Müz. Prof.Dr. Selahattin Polat)

3. Dr. Muharrem Kılıç

‘Klasik Oryantalist Söylemin İslam Hukukuna Bakışına Eleştirel Bir Yaklaşım: Wael B. Hallaq Örneği’

(Müz. Yrd.Doç.Dr. H. Mehmet Günay)

6.OTURUM

Batıda İslam Hukuku Çalışmaları

Başkan: Prof.Dr. Faruk Beşer

1. Yrd.Doç.Dr. Murteza Bedir

‘İslam Hukuku’nun Niteliği Üzerine Oryantalist Tartışmalar’

(Müz. Prof.Dr. Ali Bardakoğlu)

2. Dr. Bilal Gökür

‘Tarihsel Süreçte Oryantalizm’

(Müz. Doç.Dr. Ahmet Yaman)

3. Doç.Dr. Ferhat Koca

‘Osmanlı ve Türk Tarihçisi Uriel Heyd ve Osmanlı Hukuk Tarihi Üzerine Görüşleri’

(Müz. Prof.Dr. M. Akif Aydın)

7.OTURUM

Kelam-Mezhepler Tarihi ve Tasavvuf Çalışmaları

Başkan: Prof.Dr. Abdullah Aydın

1. Yrd.Doç.Dr. Ramazan Biçer

‘George Anawati’ye Göre Kelam İlminin Bazı Problemleri’

(Yrd.Doç.Dr. Cağfer Karadaş)

2. Arş.Gör. Mehmet Toprak

‘Oryantalizm ve İmamiye Şiası’

(Müz. Doç.Dr.M. Ali Büyükkara)

3. Dr. Süleyman Derin

‘Müsteşriklerin Tasavvufa Bakış Açısı ve Bu sahada Yaptıkları Araştırmalar’

(Müz. Yrd.Doç.Dr. Ahmet Yıldırım)

Değerlendirme Konuşmaları

Prof.Dr. Suat Yıldırım

Prof.Dr. Mehmet Erkal

Prof.Dr. İbrahim Kafi Dönmez

Prof.Dr. Abdullah Aydın

Programdan da anlaşılacağı üzere iki gün dolu dolu geçen sempozyum SAÜ İlahiyat Fak. Dekanı Prof.Dr. Mehmet Erkal’ın konuşmasıyla başladı. Sempozyum hazırlık aşamasında bitmek tükenmek bilmeyen enerjisinden fazlasıyla istifade ettiğimiz hocamız her zaman olduğu gibi bu konuşmada da bu tür ilmi faaliyetlerin gerekliliği ve sağlayacağı katkılardan bahsetti. Oryantalizmin kısa bir tarihçesini verdikten sonra Avrupa birliğine girme sürecinde olan ülkemizin her zamandan daha çok bu tür çalışmalara ihtiyacı olduğunu vurguladı. Özellikle Türk insanın gündemini fazlasıyla meşgul eden

misyonerlik meselesinin bile oryantalizm anlaşılardan kesinlikle kavranamayacağını belirtti. Bu nedenle konunun çok yönlü işlenmesi gerektiğini söyleyen Prof.Dr. Mehmet Erkal ilim yapmaktan başka gayesi olmayan İlahiyat fakültelerinin bu uğraşısında desteklenmesi ve yalnız bırakılmamasının lüzumuna dikkat çekerek sözlerini tamamladı.

Programın ikinci konuşmacısı Üniversite Rektörümüz Prof.Dr. İsmail Çallı'ydı. Prof.Dr. İsmail Çallı sabahın çok erken saatlerinde konferans salonunu dolduran misafirlere hoş geldiniz dedikten sonra genel olarak Üniversitemizin son 5-6 yıldaki gelişim serüveninden bahsetti. Verilen rakamlar ışığında yapılan bir mukayesede üniversitemizin gerçekten çok hızlı büyüdüğü hemen dikkatleri çekti. Ayrıca Sn. Rektörümüz İlahiyat camiasının ivedilikle elektronik ve bilgisayar imkanlarından faydalanmalarını, hatta oryantalizm hakkında düzenlenen bu sempozyumun da bir an önce internet ortamında ilgililerin hizmetine sunulmasının gerekliliğini belirterek konuşmalarını bitirdi.

Diyanet İşleri Başkanlığı adına konuşma yapan Doç.Dr. Şamil Dağcı da konunun önemine dikkat çekerek hem İlahiyat fakültesi hocası hem de bir Diyanet İşleri çalışanı olarak bu tür konferansların sayısının artması dileğinde bulundu. Sn. Dağcı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın her zaman bu tür çalışmalara yardımcı olacağını belirterek İlahiyat ve Diyanet İşlerinin ortaklaşa çalışmasının önemini belirterek konuşmalarını bitirdi.

Bu iki konuşmadan sonra sempozyuma mukaddime mahiyetinde yaklaşık bir saatlik açılış konferansı veren Prof.Dr. Ahmet Davutoğlu neredeyse iki gün sürecek olan sempozyumu ana hatlarıyla özetlemiş oldu. İlgiyle dinlenen bu enfes konuşmaya Prof.Dr. Davutoğlu oryantalizmin aslında çok tartışıldığı, fakat her dönemde yeniden tartışılması gerektiğini, özellikle de 11 Eylül olayları sonrası bu tür konuların daha da önem arzettiğini belirterek sözlerine başladı. Oryantalizmi değişik kategorilerde ele alan Davutoğlu tarihsel süreç, oryantalizmin açtığı problemler ve yeni dönemde nasıl bir projeksiyon çizilebilir konuları üzerinde durdu. Davutoğlu oryantalizmin tarihi serüvenini dört ana bölümde değerlendirdi: i. 1245-1453 hazırlık dönemi, ii.1453-1780 etken kültürü (İslâm) tanıma, iii.1780-1940 kurumsallaşma, iv. II. Dünya savaşı sonrası ki bunu da üç alt bölümde ele almak gerektiğini belirtti (1980'ne kadar,

1980'den 11 Eylül 2001, ve 11 Eylül sonrası). Davutoğlu'na göre, her bir dönemi diğerlerinden ayıran bazı temel özellikler bulunmaktadır. Hazırlık döneminde Batı pasif, etken iken İslam hakim bir güçtür. 1453 yılı ise Davutoğlu'na göre bir kırılma dönemidir. Çünkü bu dönemde İstanbul'un fethiyle oradan kaçan Grekler Avrupa'da oryantalizm çalışmalarının hızlanmasına vesile oluyorlar. 1453-1780'de ise hakim kültürü tanıma adına sayısız çalışmalar var. Neredeyse tamamı lingüistik alana hasredilen bu çalışmalarda bütün doğunun dilsel grameri çıkartılmaktadır. 1780-1940 ise oryantalizmin zirveye çıktığı dönemi içermektedir. Artık batılı hakim güç, doğuyu sömürgesi haline getirmiştir. Sayısız doğu araştırma dergi ve derneklerinin kurulduğu bu dönemde kurumsallaşma başlıyor. Müslümanlar bu dönemde artık edilgen unsurdur. Davutoğlu bize bu gerçeği 1873-1921 yılında yapılan 16 oryantalistik kongrenin varlığıyla göstermeye çalışır.

Davutoğlu'nun ikinci kategorisi oryantalizmin açtığı problemler açısından ele alınması sorusudur. Bunları da ontolojik, bilgi paradigması, ürettiği norm ve siyasal açıdan olmak üzere dört ana başlık altında toplamaktadır. Bir sonraki konuşmacının da üzerinde durduğu özne-nesne ilişkisindeki algılama problemi hep tek taraflı ele alınmaktadır. Oryantalizmde tarihi değiştiren ve tarihin devamlı kendi etrafında döndüğü batı, karşısında ise hiç değişmeyen doğu vardır. Fakat batılı insanlık tarihi anlayışında bu değişmeyen doğuya yer yoktur. Epistemik açıdan da aynı sorunla karşı karşıyayız. Batılı doğuya dönük egemenlik alanını elde edebilmek için oryantalist bilgiyi öncü bir güç olarak kullanıyor. Bu bilgi ve güç batıyı dünyanın merkezine oturtmakta ve Huntington'un ifadelerinde kendini bütün çıplaklığıyla gösteren *West and the rest* (Batı ve diğerleri) cümlesiyle birileri tarihin içine birileri de tarihin dışına itilmektedir. Kısaca batılı hegemonya için oryantalizm ciddi entellektüel zemin hazırlamıştır. Özetlenmesi çok zor olan bu içerikli konuşmanın bence en önemli noktalarından birisi de Davutoğlu'nun şu sözleridir: 'Batıların bizi ve bizim batılları nasıl algıladığımızdan önce, hem batının kendini hem de bizim kendimizi algılayışımıza bakmamız lazımdır. Oryantalizmi eleştirelim, ona dönük tezler üretelim ve kendimizle ilgili algılarımızı yeniden inşa edelim'. Bunu yaparken de kendine güvenerek ve korkmadan yapmak gerekmektedir.

Davutoğlu'na göre, batı merkezli siyasi içerikli oryantalizmle mutlaka yüzleşmek gerekmektedir, bu yüzleşmede de bize düşen alternatif yaklaşımlar geliştirmektir. Kendimizi aktif, tarihin içinde bir özne kabul ederek ileriye dönük projeksiyonlarla ortaya çıkmalıyız önerileriyle konuşmasını bitiren Davutoğlu'nun konferansı oryantalistik çalışmalarının tarihi seyrini ana hatlarıyla görmek isteyenler için önemli bir kaynaktır.

'Oryantalizmin teorik ve felsefi altyapısı' oturumlarının ilk konuşmacısı Dr. Recep Şentürk't. 'Oryantalizm ve sosyal teori' başlıklı tebliğinde batı merkezci ve objektif oryantalist teorileri inceleyerek, birinci grupta oryantalizmin ilişkisini, sonra da bu teorilerden batı dışı toplumları incelerken ne derece istifade edilebilir sorusunu ele aldı. Şentürk batı merkezci tavrın bütün batılıların tavrı olmadığını, oryantalizmin nesnesinin doğu olduğunu fakat öznesinin her zaman batılı olmadığını belirtti. Başka bir ifadeyle oryantalizmi ve metodlarını bazen batılı olmayan kişiler de benimsemektedir. Şentürk oryantalistlerin sosyal metodlar retemeyeceklerini belirttikten sonra büyük oryantalistlerin zamanlarındaki hakim sosyal teoriler hesaba katılmadan tam olarak anlaşılamayacağını söyledi. Bu nedenle Şentürk'e göre, oryantalistlerin kullandığı batı kaynaklı sosyal teorilerinin objektifliği mutlaka sorgulanmalıdır. Ayrıca Şentürk batı-doğu diyalektiğinde batı merkezli ve doğuyu statik, tekdüze ve bayağı algılayan A. Comte, K. Marx, Spencer, E. Durkheim, Weber, Hebermas gibi düşünürlerle onlar gibi düşünmeyen J.S. Mill, C. Bell, C. Smith, P. Worsley, M. Daugles, R. Collins'in genel yaklaşımlarını özetleyerek bize geniş bir literatür sunmaktadır. Spesifik konulardan çok genel bir oryantalist arka planı görmek isteyenler için önemli bir tebliğdir.

İkinci konuşmacı Doç. Dr. Ali Dere de 'Doğu-Batı karşılaşmasında bir süreç olarak oryantalizmin tarihsel serüveni'ni sundu. Dere, neredeyse 1400 yıllık bir dönemi kaplayan bu karşılaşmada doğu ve batının ilişkilerinin yn ve yoğunluğunun farklı periyotlara göre değiştiğini belirtmektedir. Konuyu teknik, içerik, kavramsal ve kaynakasal açıdan sınırlayarak ele alacağını belirten Dere ana hatlarıyla oryantalizm tarihi serüvenini  bölümde işlemektedir: i. oryantalizme giden yolun ilk adımları, ii. batılı zaviyeden İslamın algılanma aşamaları ki, Dere haklı olarak bunların çok yönlü olduğunu vurgulamaktadır. Burada müslüman

filozoflardan istifadeler, batıda ilk çeviri faaliyetleri, dahili ve harici düşmanla yapılan savaşlar ve son olarak da Aydınlanma ile başlayan bilgi ve ekonomik gelişmeler ele alınmaktadır. Özellikle aydınlanma sonrası ötekini yeniden tanımlamayı gerektirdiğini belirten Dere batının doğulu ülkeleri hayranlık duyulan bir mazinin yozlaşmış şahitleri olarak algıladığını söylemektedir. Son bölüm ise İslam bilim anlamında oryantalizmdir. Bu bölümü de erken dönem (dil çalışmaları), uzmanlaşma ve doğu bilimine has metot ve özeleştirici şeklinde üçe ayırmaktadır. Bu tebliğ oryantalizmin tarihi serüvenini merak edenler için başvurulacak önemli bir araştırmadır.

Sempozyumun ilginç ve bir o kadar da önemli tebliğlerinden birisi de Yrd.Doç.Dr. Bülent Şenay tarafından sunuldu. ‘Yahudi-Hıristiyan ilişkileri tarihinde anti-Semitizm’den oryantalizme anti-İslamizm ve Avrupamerkezci tarih anlatımı’ başlıklı tebliğinde yahudi-hıristiyan ilişkilerinde ilk akla gelen anti-semitizm ve bunun ana sebepleriyle (dini, ekonomik, sınıf çatışması ve psikolojik) ilgili görüşleri belirterek başladı. Tebliğci sunumun ana fikrinin batı hıristiyan tarihinde anti-semitizmin yukarıda zikredilen sebeplerinin yanısıra anti-İslamizmden de kaynaklandığını, dolayısıyla bu aleyhtarlığın oryantalizmi şekillendirdiğini ileri sürdü. Şenay, batıda yahudilerin genelde müslümanların işbirlikçisi olarak algılandığı ve bir çok konuda ortak hareket ettikleri fikrinin hakim olduğunu bu nedenle batılı sanat ve ikonografilerde bu iki grubun beraber ve olumsuz bir şekilde resmedildiklerini anlatarak dinleyicilere görsel de bir sunuş yaptı. Konuyu Şenay’ın Alan Cutler’den yaptığı şu alıntı çok güzel özetlemektedir: ‘Avrupa’da son 2000 yılda yahudi mezaliminin tamamına hıristiyan itikadının sebep olduğu yaklaşımı tarihi gerçekleri eksik okumaktan kaynaklanmaktadır. VII. yy’dan itibaren İslam, anti-semitik oluşumun tek değil fakat en önemli faktörüdür.’ Aslında Şenay anti-semitizmin anti-İslamizme dönüşümünü de Avrupa merkezci dünya anlayışında görmektedir. Bunu da E. Said’in ‘şarkiyatçılığı anlamaya çalışan bir kimse kendisini anti-semitizmin ve daha da ötesinde anti-İslamizmin tarihini okurken bulur’ cümleleriyle de pekiştirmektedir. Son olarak Şenay’ın tebliğinde dikkatleri çeken bir başka nokta da yahudi mi yoksa müslüman sürgünü (diaspora) mü sorusudur. Diaspora yahudiler için bugün anlamlı bir kelime değil, çünkü onların

kendilerine ait bir ülkeleri var ve ülkeleri dışında yaşayanlar da genelde ekonomik ve sosyal statüsü iyi olan ve vaadedilen topraklara kendileri gelmek istemeyen yahudilerdir. Halbuki bugün gerçek diasporayı yaşayan Filistin’li vb müslümanların bizatihi kendileridir. Bu ilginç tebliğin dipnotlarında Şenay ilgililer için detaylı bir literatür zikretmektedir. Bu nedenle tebliğ konuyla ilgilenenler için önemli bir kaynaktır.

İkinci oturumun ilk konuşmacısı Dr. Ahmet Kavas’tı. En uzun tebliğlerden birini sunan Kavas tabir caizse Fransız şarkiyatçılığının serencamını gözler önüne serdi. 16. yüzyılın ilk yarısında temelleri atılan ve 18. yüzyılın sonlarına doğru kurumsallaşan Fransız şarkiyatçılığının bilinmesinin, son beş asırlık oryantalistik çalışmaların tahlili için zorunluluk olduğunu söyleyen Kavas, şarkiyatçıların doğu dillerini öğrenmesi, faaliyet alanları, şarkiyatçılığın müstakil bir meslek haline gelmesi, eserleri (kataloglar, seyahatnameler, tercümeleler, sözlükler, gramer kitapları, dergiler, yazma eserler koleksiyonu), Fransız şarkiyatçılarından etkilenen diğer oryantalistler, Fransız şarkiyatçılığına tenkitler, kurumlar (kolejler, enstitüler, bölümler, yurt içi ve dışı şarkiyat merkezleri), bunların düzenledikleri bazı seminer, konferans ve diğer etkinlikler vb konularda bize geniş bir literatür sunmaktadır. Daha çok tasviri ağırlıklı bu tebliğ sadece Fransız oryantalistlerinin İslam’a bakışını değil tarihsel serüven hakkında da doyurucu bilgiler vermektedir.

İkinci konuşmacı Dr. İbrahim Hatiboğlu ‘Yakındoğu seyahati ve eserleri bağlamında Ignaz Goldziher ve İslam dünyası ile fikri etkileşimi’ başlıklı bir tebliğ sundu. Gerçek anlamda Oryantalizmin babası denilebilecek Goldziher’in seçimi kanaatimce isabetli bir karardı. Goldziher’in İslam tetkiklerine başlamasının hemen ardından 23 yaşında, 14 Ekim 1873’te başlayan ve Nisan 1874’te tamamlanan gezisi Hatiboğlu’na göre İslam dini ve kültürü hakkındaki bilgilerini yerinde tespit ve tetkik açısından eksik kalan yönünü tamamlamasından dolayı çok önemlidir. Goldziher’in ölümünden 57 yıl sonra yayımlanan *Tagebuch* ve yine ölümünden 66 yıl sonra yayımlanan *My Oriental Diary* adlı kişisel notlarından faydalanılan bu tebliğde geleneksel eğitiminin ardından Almanya’da çalışmalarını sürdüren Goldziher’in genelde modern, yenilikçi bir düşünce ve anlayış tarzı benimsediği, ayrıca benzer yaklaşım tarzını

İslami çalışmalara da yansıttığı söylenmektedir. Kısaca onun, geleneksel dini düşünceye karşı takındığı acımasız eleştirel tavrı ile ıslahat yanlısı düşünürlere karşı takındığı ılımlı tavır kendisinin ne kadar yenilikçi taraftarı olduğunu göstermektedir. İslam dünyasındaki seyahatlerinde de genelde Efgani, Abduh ve Tahir el-Cezâirî gibi ıslahatçı kişilerle görüşmüştür. Böylece tebliğci Goldziher'in Alman ekolünden aldığı yenilikçi yaklaşım ile İslam dünyası tecrübesi arasında kurduğu köprünün bağlantılarını eserleri çerçevesinde açığa çıkarmaya çalışmaktadır. İlahiyat camiasında artık nasıllar kadar niçinlerin de sorulduğunu gösteren bu güzel tebliğin dikkatli araştırmacılara vereceği çok şey vardır.

Bu oturumun son konuşmacısı Dr. İbrahim Hakkı İnal'dı. 'Oryantalist söylemde sosyo-politik olay-kelam ilişkisi' başlıklı tebliğinde oryantalist söylemde, İslam tarihinin ilk dönemlerinde meydana gelen olayların, özellikle siyasi ve bazı sosyal olayların, kelami görüşleri belirlediğine dair hakim bir kabulün olduğunu belirten tebliğci bu anlayışın Türkiye de dahil olmak üzere İslam ülkelerindeki kelam ve mezhepler tarihi çalışmalarının belirleyici unsuru olduğunu vurgulamaktadır. Başlarını Goldziher, McDonald vb. bazı erken dönem oryantalistlerin çektiği ve daha sonra onların takipçileri olan Watt, Madelung vb. araştırmacılarla devam ettiğini söyleyen İnal bu kişilerin kelami problemlerin ortaya çıkışından sonraki aşamalarda da sosyo-politik olayların temel konuları belirlediği kabulünü kaydetmektedir. Böylece bu oluşum sürecinde nassların etkisi sadece konumu belirlenen konuların meşrulaştırılmasını sağlamaktan ibaret kalmaktadır. Halku'l-Kur'an, kader, iman ve tekfir konularını işleyen İnal oryantalistik yaklaşımın bu aşırı tarihi şartlar vurgusunu indirgemecilik olarak değerlendirmekte ve akidevi konularda nassların devre dışı bırakılmasının ciddi hata olduğunu ve bu tür yaklaşımların emek mahsulü tenkitlere tabi tutulmasının gerekliliğini belirtmektedir. Umarım İnal'ın bu ehemmiyetli tebliği ve önerileri ivedilikle dikkate alınır ve istenilen şekilde bilimsel eserler ortaya konur.

Üçüncü oturumun ana konusu Kur'an ve tefsir çalışmalarıydı. İlk konuşmacı bendim ve 'Batı'da son dönem Kur'an çalışmaları ve yeni gelişmeler' başlığı altında bir tebliğ sundum. Batıda Kur'an okumalarında klasik çizgi

korunsa da son dönemlerde farklı yaklaşımların sergilendiği bir gerçektir. Bunları belirli kategoriler altında toplamak zor bir işse de biz genelde bu yaklaşımları dört grupta toplamaya çalıştık. İlk grubu klasik oryantalistlerin bu günkü temsilcileri kabul edebileceğimiz tarihi ve filolojik eleştirel Kur'an okumalarının en geçerli metod olduğunu savunan ve son iki asır klasik oryantalist Kur'an okumalarıyla fazlasıyla örtüşen oryantalistler oluşturmaktadır. Örnek olarak A.Welch ve R. Paret'in üzerinde duruldu. İkinci olarak Kur'an çalışmaları açısından en radikal yaklaşımı sergileyen aşırı şüpheciler ele alındı. Bunlar arasında Wansbrough, Luxenberg, Calder, Rippin, Crone ve Cook'un genel eğilimleri üzerinde duruldu. Üçüncü grupta Kur'an'ı yapısalcı bir okumaya tabi tutan edebi yaklaşımın bakış açısı sunulmaya çalışıldı. Bu grubun önemli isimleri arasında A.H. Johns, Marilyn R. Waldman, Neal Robinson, M. Zahniser zikredildi. Dördüncü ve son olarak da daha ihtiyatlı bir tarihsel yaklaşımı bir derece dinî empatiyle birleştirmeye çalışan dindar hıristiyan yazarların yaklaşımı değerlendirildi. Bu grubun başta gelen isimleri ise L. Massignon, W.M. Watt, W.C. Smith, K. Cragg ve H. Küng'tür. Zaman zaman da klasik ve radikal yaklaşımlara da kaydıkları hatırlatılarak tebliğimiz son buldu. Özellikle batıdaki Kur'an çalışmalarındaki eğilimleri merak edenler için genel bir bilgi vereceği kanaatindeyim.

İkinci konuşmacı Yrd.Doç.Dr. M. Sait Reçber'di. Reçber 'Watt ve İslam Vahiy kaynağı: Eleştirel bir analiz' başlıklı bildirisinde müslümanların Vahiy anlayışını belirterek bu tür bir anlayışın oryantalistler tarafından eleştirikonusu yapıldığını söyledi. Bu oryantalistlerin en tipik örneğini ise W.M. Watt temsil etmektedir. Reçber'e göre Watt İslam Vahiy'nin ilahi kaynaklı olduğunu kabul ediyor görünmesine rağmen bir çok çelişik açıklamalarda bulunmaktadır. Reçber Watt'ın sergilediği bu çelişkiler arasında şunları zikretmektedir: i. Vahiy bazen hitap ettiği toplumun bilgi birikimine bağlı bir gelişim göstermektedir, ii. Hz. Muhammed (sav), yaşadığı toplumun mevcut tarihsel ve sosyal şartları altında elde ettiği Eski ve Yeni Ahit kaynaklı kıssalarının doğruluk ve yanlışlıklarını göz önüne almaksızın kullanmaktadır, iii. Hz. Peygamber'in Vahiy tecrübesi Jung gibi bir takım psikologların savunduğu ortak bilinç-altı yoluyla açıklanabilir. Reçber'e göre, Watt'ın bu tutarsızlığı onun İslam Vahiyinin

kaynağına ilişkin tarihsel, toplumsal, antropolojik indirgemecilik noktasında geleneksel oryantalist bakış açısının etkisinde olduğunu, hatta kısmen de bu tür bakış açılarını benimsediğinin bir kanıtıdır. Dolayısıyla da bu yaklaşım Watt'ın Kur'an'ın özgünlüğüne değişik açılardan bakmasını engellemiştir. Reçber'in bu güzel eleştirel bildirisi konuyla ilgilenenler için son derece önemli bir kaynaktır.

Bu oturumun son konuşmacısı Dr. Burhanettin Tatar'dı. Tatar doğulu bir oryantalist olan Toshihiko Izutsu'nun 'Kur'an semantiği üzerine çalışmalarının Kur'an hermenötüğüne katkısı' üzerine bir tebliğ sundu. Tatar'a göre İzutsu'nun özgünlüğü sadece batı dünyasında gelişmekte olan modern semantik çalışmalar ile İslam dünyasındaki geleneksel tarzda ele alınan meâni disiplini kaynaştırmaya çalışması değil, daha öteye giderek, semantik çalışmaları metafizik ve varoluşsal bir sorun olarak ele almasından kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle onun çalışmalarında temel sorun yalnızca bir kavramlar örgüsünün eş zamanlı ve art zamanlı olarak tarih içinde sahip olduğu anlam dünyasının keşfi değil, bilakis bu anlam dünyalarının bizi ne tür bir varlık düzeyiyle buluşturacağı ve bu varlık düzeyi ile buluşma esnasında bizim ne tür bir manevi tecrübeye sahip olacağımızdır. Tatar bu yönüyle İzutsu'nun semantik çalışmalarını araştırmacının doğrudan kendi anlam sorunu ile yüzleşmesini sağlayan bir yapıya sahip olduğunu söylemektedir. Ayrıca Kur'an'ın Arapça olmasıyla ilgili de Tatar bizlerin dikkatlerine değişik öneriler ve yorumlar sunmaktadır. Metin olarak kısa fakat içerik olarak dolu olan bu tebliğ semantik ve hermenötik arasındaki ilişkiyle ilgili çok önemli bilgiler sunmaktadır.

Dördüncü oturumun tebliğleri hadis çalışmalarıyla ilgiliydi. İlk konuşmacı Yrd.Doç.Dr. Yavuz Köktaş'tı. Tebliğ başlığı 'Peygamber'in sünneti tabiri ile ilgili oryantalist bir yaklaşıma oryantalist bir itiraz: M.M. Bravmann Örneği'dir. Her ne kadar oryantalistik hadis çalışmaları tarihi daha eskiye gitse de, Goldziher ve Schacht'ın hadis ve sünnetle ilgili görüşlerinin bu camiada büyük yankı uyandırdığına dikkat çeken Köktaş, özellikle Schacht'ın 'Peygamber'in sünneti' tabirinin İmamı Şafii'den önce bulunmadığını, bu nedenle tabirin İmamı Şafii ile birlikte terimleştiğini söylediğini kaydetmektedir. Bu görüşe

göre, yaşayan gelenek vardır, peygamberin sünneti diye bir şey yoktur, hadis olarak kaydedilen sözler ise söz konusu uygulamaları meşrulaştırmak için yapılan uydurmalarından ibarettir. Onların ileri sürdükleri görüşleri; kabul edenler, etmeyenler ve biraz ihtiyatı tercih edenler vb. çeşitli gruplara ayrıldılar. Köktaş bu aşırı şüpheli yaklaşıma oryantalistler arasında en ciddi eleştiriye Bravmann'ın getirdiğini belirtmektedir. Bravmann'ın *The Spritual Background of Early Islam: Studies in Ancient Arab Concepts* adlı kitabını inceleyen tebliği onun hem Şafii öncesi kaynaklara başvurduğunu hem de kendisini lafzi olarak 'peygamber'in sünneti' kavramıyla sınırlandırmadan Şafii sonrası kaynakları da incelediğini kaydederek Schacht ve benzeri skeptiklerin tam aksi bir sonuca vardığını belirtmektedir. Tebliği bizlere siret, sünnet, ictihad, icma vb kavramlarla ilgili değişik kaynakları kullanan Bravmann'ın semantik analizlerini de geniş bir şekilde özetlemektedir. Farklı görüşlerin ve bunların beslendiği kaynakları göstermesi açısından istifadeye açık bu tebliği mudakkik araştırmacıların nazarlarına havale ediyoruz.

Bu oturumun ikinci konuşmacısı Yrd.Doç.Dr. Mustafa Ertürk'tü ve 'Hadis oryantalisti G.H.A. Juynboll: Hadis/Sünnet Alanındaki Çalışmaları ve Yaklaşımları' konulu bir tebliğ verdi. Ertürk, köklü bir oryantalist aile geleneginden gelen yahudi asıllı Juynboll'un öncelikle oryantalist geleneğin neresinde yer aldığını, sünnet ve hadise bakış tarzı, usulu ve metodunu ve son olarak da hadisle ilgili bazı görüşlerini tasviri bir şekilde sundu. Ertürk üslûp açısından Juynboll'u, selefleri Goldziher ve Schacht'an ayırmaktadır. Bununla birlikte Ertürk Juynboll'un nazik üslûbuyla müslümanları etkilemek gibi bazı pragmatist hedefler gözettiğine de işaret etmeyi ihmal etmemektedir. Müslümanlar için yazılan bir kitapta onların hassas olduğu konuları kibar bir dille ifade eden Juynboll'un en önemli teorisi, ki Ertürk bunu Juynboll'un Schacht'an alarak geliştirdiğini söylemekte, müşterek ravi/bağlantı (common link) tez ya da hipotezidir. Kısaca eğer bir rivayetin senedinde müşterek ravi varsa, konuyla ilgili hadisin hem metni hem de kendisinden itibaren geriye zikredilen raviler, seneddeki müşterek ravi tarafından uydurulmuştur. Müşterek ravinin sorumluluk alanı sadece senedle sınırlı değildir, o aynı zamanda hadisin metninden (ilk varyantından) de sorumludur. Ertürk Juynboll'la gelen

oryantalistik hadis sorunlarını dile getirmekte ve bundan sonra daha derin araştırmaların yapılmasını önermektedir. Bu nedenle tebliği konuya yeni başlayanlar için önemli bir kaynaktır.

Bu oturumun son konuşmasını ‘İsrail’de hadis çalışmaları ve M.J. Kister’ başlıklı tebliğiyle Dr. Özcan Hıdır yaptı. Özellikle ilk dönem İslam’la ilgili sayısız eserin sahibi olan İsraili oryantalistler kanaatimce biraz ihmal edilmekteydi, Sn. Hıdır bu girişimiyle önemli bir sorunu da çözmüş olmaktadır. Tebliğinde İsrail oryantalistik çalışmalarının tarihi serüvenini sunan Hıdır’a göre, Alman yahudiliği geleneğinden gelen Joseph Horovitz ve Samuel Dov Gotein İsrail devleti kurulmadan önce bölgede şarkiyatçılığın temelini atmıştır. Daha sonra bu çalışmalar bir taraftan İslami kaynaklara diğer taraftan da arkeolojik verilere ağırlık verilerek devam etmiştir. Hıdır, İsrail’de sürdürülen oryantalistik çalışmaların çok farklı sebepleri olabileceğini belirtir. Bu faktörlerden en önemlisinin, yahudilerin Arap yarımadasındaki yaşamlarının tarihi ile ilgili olarak İslam’ın zuhuru yıllarına tekabül eden yaklaşık iki yüzyıllık bir süre hakkında kendi kaynaklarında yeterli bilgileri bulamamaları ve bu boşluğu da İslamî literatürü kullanarak kapatabilme düşüncesi olduğunu belirtmektedir. İsrail’li oryantalistler her geçen gün biraz daha artmakta ve üretken bir şekilde çalışmalarına devam etmektedir. M.J. Kister önemli bir İsrail’li oryantalisttir. Hıdır her ne kadar klasik oryantalistik çizgi korunsada Kister’in hadis sahasındaki önemi hakkında onun tek hadis şerhçiliği konusunda şarkiyatçıların temsilcisi durumunda olduğunu belirtmektedir. Çok sayıdaki makalesinde ele aldığı bireysel hadislerle derinlemesine araştırma yapan Kister, Hıdır’ın belirttiği üzere, daha çok metin kritiğine önem vermekte senedle çok uğraşmamaktadır. Değişik imaları olan bu tavrın dışında Kister zaman zaman da kaynaklar arasında son derece seçici davranmaktadır. Hıdır’ın çalışması konuyla ilgili çok önemli bilgiler sunmaktadır.

Beşinci oturumda ise tefsir hadis ve İslam hukukunu da içeren üç tebliğ sunuldu. İlk konuşmacı Dr. Fikret Karapınar’dı. Karapınar, ‘Harald Motzki ve ilk dönem hadis-fıkıh ilişkisiyle ilgili klasik oryantalist görüşe getirdiği eleştiri’ başlıklı bir tebliğ sundu. Ülkemizde fazla bilinmeyen fakat velüd bir akademisyen olan Motzki, Karapınar’a göre, konuya klasik oryantalist çizgiden

daha farklı yaklaşan alternatif bir ses niteliğindedir. Motzki'nin 'bilimsel gelişme mevcut bilginin eleştirisinden hasıl olur' sözünü kaydeden Karapınar onun taklitçi olmadığını, gerek metot gerekse de içerik bakımından doyurucu ve sistemli bir ilim adamı olduğunu ifade etmektedir. Karapınar, Motzki'nin yazılarında, özellikle Abdurrezzak'ın Musannef'ini incelediği eserinde, en çok dikkat çeken konunun fakihlerin eğitim-öğretim metotlarını ve onların hadislerden nasıl istidlalde bulduklarına dair pek çok sayıda malzeme içerdiği görüşüdür demektir. Böylece Motzki, her fıkıh ekolünün farklılıklar arz edebileceğini kabul etmekte ve bu ekollerini tek bir ekol gibi var saymanın ya da genelleştirmenin yanlış olacağını düşünmektedir. Özetle o, bir taraftan John Burton'un *An Introduction to Hadith*'inde sergilediği görüşe yaklaşırken diğer taraftan da Calder'in *Studies in Early Muslim Jurisprudence*'den uzaklaşmaktadır. Karapınar tebliğinde Motzki'de gördüğü bazı eksiklikleri de zikretmeyi ihmal etmemektedir. Mesela onun her hangi bir hadisin geçtiği ilk nüshalarla fazla ilgilenmediğini, genelde eserlerini Schacht'ta cevap verir gibi yazdığını halbuki konuyu daha geniş perspektiften alabileceğini, son olarak da Abdurrezzak'ın Musannef'i dışında İbn Ebi Şeybe'nin eserine ya da daha eski bir kaynağa bakabileceğini söylemektedir. Yarı tahlili yarı tasviri bu tebliğin önemli bir boşluğu doldurduğunu düşünüyorum.

İkinci konuşmacı Dr. Mehmet Akif Koç'tu. 'Oryantalistlerin rivayetlerin güvenilirliği konusundaki farklı yaklaşımlarını' incelediği tebliğinde bize hemen hemen bütün oryantalistik rivayet yaklaşımlarını özetlemektedir. Koç'un bildirisinin içeriği kadar bize vermek istediği mesaj da çok önemlidir. O özellikle temel İslam bilimleri sahasında tek tip bir oryantalist çizgi bulunmadığını belirttikten sonra araştırmacıya düşen görevin devamlı onların kötülüklerinden bahsetmektense bu çalışmalarını soğukkanlı ve ilmi bir bakışla incelemenin gerekliliğine olan ihtiyaca dikkat çekmektedir. Aslında bu bir özgüvenin ifadesidir. Koç'a göre oryantalistlerin rivayetler ve isnad geleneğiyle ilgilenmelerinin en önemli sebebi, bunların ilk hicri asırlarda olup bitenleri anlamak bakımından hayati önemi haiz olmalarından kaynaklanmaktadır. Fakat bu yaklaşımları onların ilgili rivayetlerin güvenilirliği konusunda hemfikir olduklarını göstermemektedir. Özetle söylemek gerekirse, oryantalistlerin hadis

rivayetleri ve isnad sistemine yaklaşımları üç grupta toplanmaktadır: i. Aşırı şüpheciler (Schacht, Wansbrough, Cook), ii. isnad sistemini güvenilir bulanlar (Abbot, Sezgin, Fück, Motzki), iii. Orta yolu takip edenler (Junybol, Rabson, Coulson). Tefsir rivayetleri konusunda ise son dönem oryantalistlerinden biri olan Berg'in orta yol grubunu kaldırdığını ve sadece şüphecilerle kabul edenleri karşı karşıya getirdiğini bildirmektedir. Birbiriyle çatışan, çelişen bu çalışmaların mutlaka bilimsel bir zihniyetle tekrar ele alınıp yeniden tartışılmasının gerekliliğini vurgulayan Koç'u bu son derece önemli çalışmasından dolayı tebrik ediyor, tebliği konuyla ilgilenen her ilahiyatçının okumasını ümit ediyorum.

Bu karma oturumun son konuşmacısı Dr. Muharrem Kılıç'tı. Kılıç 'Klasik oryantalist söylemin İslam hukukuna bakışına eleştirel bir yaklaşım: Wael b. Hallaq örneği' başlıklı tebliğinde ilk dönem İslam hukukunun doğuş ve gelişimini oryantalistik gelenek içerisinde ciddi bir biçimde analiz ederek kendince sistematize eden ve konu hakkında bir otorite olan Schacht'ın; İslam hukuku kavramı, temel kaynakları, yorumları ve teorisyenleri, İslam hukuk ekollerinin gelişimiyle ilgili genel yaklaşımlar, ictihad kapısının kapanıp kapanmamasıyla ilgili tartışmalar, İslam hukukunun özgünlüğü ve son olarak da teori pratik ikilemiyle ilgili görüşlerine eleştirel bir şekilde yaklaşan Hallaq'ın konuyla ilgili tutumunu tasviri ve tahlili bir şekilde bize sunmaktadır. Kılıç, Hıristiyan-Arap oryantalist geleneğinin bir parçası olan Hallaq'ın batılı meslektaşlarını İmam-ı Şafii'yi fazlasıyla ön plana çıkarmalarından dolayı eleştirdiğini söylemektedir. Hallaq'a göre, Şafii'nin İslam hukuk ilminin oluşum dönemindeki konumunu, sekizinci yüzyıla başlayıp onuncu yüzyılın başında, özellikle de hukuk ekollerinin tesisleriyle sonuçlanan sürecin ortasında olduğunu belirtmektedir. İctihad kapısının kapanmasıyla ilgili polemigi ise Hallaq böyle bir şeyin en azından İslam'ın ilk beş asrında görülmediğini belirterek oryantalist yaklaşımı genellemeci ve indirgemecilikle suçlamaktadır. İslam hukukunun kökeni konusunda da Hallaq harici kaynaklardan ziyade İslam hukukunun kendi özgünlüğünü öne çıkarmaktadır. Teori-pratik ikilemini kabul etmeyen Hallaq Schaht'ın aksine İslam hukukunun müftülerin hukuku olduğunu söyleyerek aradaki uyumu göstermektedir. Dr. Kılıç'ın İslam hukukuyla ilgili

klasik ve modern söylemleri derinlemesine inceleyen bu yazısı kendisinden yararlanacak meraklı araştırmacıları beklemektedir.

Altıncı oturum ise İslam hukukuyla ilgiliydi. 'Oryantalistlerin İslam hukukunun mahiyetine dair tartışmaları' başlıklı tebliğinde Yrd.Doç.Dr. Murteza Bedir konuyla ilgili batılı yaklaşımların genel ve tarihsel bir sunumunu yaptı. Oryantalist söylemin en önemli konularından birisi, fıkıhın mahiyeti meselesidir. Bedir konuyla ilgili iki önemli yaklaşımı zikretmektedir: fıkıh bir 'hukuk sistemi' mi yoksa bir 'vazifeler bilimi mi (deontoloji)? Bedir'e göre birincisini kabul edenler İslam hukukunu müslüman toplumun yaşayan yönüne ve doğası gereği hukuk, toplumsal olanı yansıttığı için de, İslam hukukunun değişmezliğinden söz etmenin kendi içinde bir çelişki olduğunu vurguladıklarını söylemektedir. İslam hukukunu vazifeler doktrini olarak görenlerin ise doğrudan Tanrı'dan gelen zaman ve mekan üstü kurallar bütünü olarak algıladıklarını kaydetmektedir. Özellikle bu ikinci görüş Bedir'in de belirttiği gibi İslam hukukunu realiteden kopuk pratik çözümler üretemeyen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Tarihsel olarak ilk dönem oryantalistler (Hurgronje, Goldziher, Schacht) genelde fıkıhı bir vazifeler ilmi olarak tanımlamışlardır. Özellikle Schacht'ın bu görüşünde Weber'in hukuk sistemlerini kutsal ve rasyonel olarak ikiye ayırması ve İslam hukukunun da din adamlarınca kontrol edilen pratikten uzak algılanmasını benimsemesine bağlamaktadır. Son zamanlarda ise fetvaların incelenmesi hukukun teolojik değil sosyolojik yönünün varlığına dikkat çekmektedir. Bedir konuyla ilgili en önemli araştırmacılardan birinin Baber Johansen olduğunu söylemektedir. İbn Nüceym'in fetvalarından hareketle Hanefi arazi vergi hukukunun değişen şartlara nasıl uyum sağladığını göstermeye çalışan Johansen'in yaklaşımını J. Tucker ve H. Gerber'in bulguları da desteklemektedir. Bedir bu iki farklı yaklaşımı rasyonel, pozitivist, modernist anlayıştan postmodernist zihin dünyasına dönüşümün bir sonucu olarak görmektedir. Hukuki ve felsefi birikimin bir ürünü olan tebliğin bu tür çalışmalarda önemli bir boşluğu doldurduğu kanaatindeyim.

Bu oturumun ikinci konuşmacısı Dr. Bilal Gökkır'dı. Gökkır oryantalist çalışmaların tarihi serüveni ve kendi iç dinamikleriyle ilgili bir konuşma yaptı.

Gökkır konuyu üç ana bölümde işledi: i. Hıristiyan kilisesinde ilk çalışmalar, ii. Rönesans, reform ve sömürgecinin getirdiği açılımlar, iii. Sömürge sonrası günümüz batı İslam araştırmalarında son durum. Gökkır ilk dönem oryantalistik çalışmaların kilise tarafından yapıldığını, Haçlı seferlerinin gölgesinde sürdürülen bu çalışmalarda İslam'a, Kur'an'a ve peygambere karşı ciddi bir husumetin sergilendiğini belirtti. Rönesans ve sömürgecilik döneminde ise batılılar İslam ülkelerinde siyasi hakimiyetlerini güçlendirmek için hem misyonerlerden hem de oryantalistlerden istifade etmektedirler. İlk dönemden farklı olarak bu dönemde bu tür çalışmalar kiliseden bağımsız fakat kilise destekli olarak sürdürülmüştür. Gökkır'ın ilgili dönemle hakkındaki şu ilginç tespiti kayda değerdir: 'Dikkat edilirse bu dönemde bir yandan dinden özellikle de katı Hıristiyanlık hegemonyasından kurtulmaya çalışıyor görünen Batı öte yandan da sömürdüğü topraklarda Hıristiyanlıkla işbirliği içindedir.' Bu nedenle dönemin önemli şahıslarından bir çoğunun sömürgeci, oryantalist ve misyoner kimliğinin tümünü kendinde barındırması gayet olağandır. Gökkır, daha sonraları, özellikle 18-20. asırlarda, oryantalistik çalışmalar dil alanındaki teorilere ağırlık vererek slogandan sözde akademik ve bilimsel ifadelere büründüğünü belirtti. Sonuç olarak Gökkır oryantalistik çalışmaların geçmişine dikkat çekerek bu tür çalışmaların İslam'ı öğrenmek için yapılmış masum gerekçelerden kaynaklanmadığını, bu nedenle yeni çalışmalarla eski arasında nelerin değişip değişmediğinin çok iyi analizinin yapılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Daha önce gelmesi gereken konuşmacının gelmemesi üzerine ricamızı kırmayarak sempozyumumuza ayrı bir bakış açısı getiren Gökkır'ın tebliği oryantalizm'in tarihini ve gelişmesini merak edenler için mutlaka başvurulması gereken bir kaynaktır.

Oturumun son konuşmacısı Doç.Dr. Ferhat Koca'ydı. Koca 'Osmanlı Türk tarihçisi Uriel Heyd ve Osmanlı hukuk tarihi üzerine görüşleri' başlıklı bir tebliğ sundu. Koca öncelikle Almanya doğumlu yahudi bir ailenin çocuğu olan Heyd'in hayatı ve eserlerinin içeriği hakkında geniş bilgiler verdi. 1968'de 55 yaşında ölen Heyd'in en önemli eserleri Osmanlı ceza hukuku üzerine yapmış olduğu çalışmalardır. Burada Heyd şer'î ceza hukukunun İslam ülkelerinde çok fazla tatbiki özelliğe sahip olmadığını ileri sürmektedir. Ona göre şeriatın maddi

hukuku oldukça yetersizdir. Osmanlı ceza hukukunun kaynağının bütünüyle açığa kavuşturulmadığını belirten Heyd şariat ve kanun arasındaki farklara da işaret etmektedir. Koca, Heyd'in para cezaları, mülkiyet hakkı, Osmanlı fetvalarının kaynakları, formu, içerikleri hakkındaki görüşlerinden de bahsetmektedir. Son olarak Heyd'in Osmanlı ulemasının reformlara karşı tavrını konu alan görüş ve değerlendirmelerini inceleyen Koca tebliğini şöyle bitirmektedir: 'Uriel Heyd'in Osmanlı Hukuk tarihiyle ilgili yukarıdaki görüş ve değerlendirmeleri, onun bütün genç ilim yolcularına örnek olacak engin bir sabır ve gayretle, İslam hukukunun niteliğini ve Osmanlı hukuk tatbikatını anlayıp kavramaya çalıştığı gerçeğini ortadan kaldırmaz. Çok geniş bir literatür içeren tebliğ çok sayıda ilim yolcusunu beklemektedir.

Yedinci oturum sempozyumun son oturumuydu. Kelam, mezhepler tarihi ve tasavvufla ilgili konuşmaları içeren oturumun ilk konuşmacısı Yrd.Doç.Dr. Ramazan Biçer'di. 'George Anawati'ye göre Kelam ilminin bazı problemleri' konulu tebliğinde Anawati'nin hayatını kısa bir şekilde özetledikten sonra kelam-teoloji ilişkisinden bahseden Biçer Anawati ve diğer mesai arkadaşlarının Kelam ilminin hıristiyan teolojisinden etkilendiği görüşünü işlediklerini kaydetmektedir. Özellikle kader, hür irade ve *halku'l-Kur'an* konusunda bu ilişkinin daha da belirginleştiğine inanmaktadırlar. Bu etkileşime rağmen Biçer, Anawati'nin Kelam ilminin zikredilen konuları işleyiş tarzının teolojiden ayrıldığı görüşünde olduğunu söylemektedir. Tebliğin ana konusu olan Kelam ilminin problemleriyle ilgili Anawati'nin yaklaşımını aktaran Biçer'e göre Anawati kelam (ve teoloji) günümüz inanç problemlerine getirdiği çözümlerde yetersiz kaldığına inanmaktadır. Anawati'nin konuyla ilgili önerilerinin başında taassuptan kurtulmak gelmektedir. Özellikle mezhep taassubu bu konudaki en büyük engeldir. Anawati'nin ikinci önerisi ise tarihi ve ansiklopedik çalışmalara ağırlık vermektir. Biçer, Anawati'nin Kelam'da metot ve muhteva açısından da yeniliğin gerektiği görüşünü kaydettikten sonra onun Kelam ilminde önemli bir eksiklik olarak gönül boyutu yoksunluğunu gördüğünü belirtmektedir. Son olarak da Anawati'nin Kelam ilminin geleceğiyle ilgili öneri ve tespitlerini zikretmektedir. Biçer onun bu görüşlerinin son dönem İslam düşünürlerinin yaklaşımlarıyla örtüştüğünü de söylemektedir. Gerçekten oryantalistik

çalışmalarda Kelam ilmi denince akla gelen ilk isimlerden birisi Anawati'dir. Bu nedenle Biçer'in seçimi kanaatimce isabetli olmuştur. İlgililerin bu tebliğden istifade edecekleri çok yönler olduğunu düşünüyorum.

Son oturumun ikinci konuşmacısı Arş.Gör. Mehmet Toprak'tı. İhtisas alanı olan 'Oryantalizm ve İmamiye Şiası' başlıklı bir tebliğ sundu. İmamiye Şiası hakkında yapılan çalışmaları dini ve siyasi açıdan ele alan Toprak bu çalışmaları genel bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Batı Şia'yı 12. Asırda tanınmasına rağmen uzun süre yanlış bilgilenmiştir. Bunun önemli sebeplerinden birisi Şiilik hakkında devamlı Sunni kaynakları kullanmalarını göstermektedir. Fakat daha sonraki dönemlerde batılı seyyah, tüccarlar ve misyonerler vasıtasıyla bazı bilgilerin oryantalistik çalışmalara yansımaları kaydetmektedir. Bütün bunlara rağmen Toprak'a göre Şii İslam oryantalistlerin uzun süre dikkatlerini çekmemiştir. Toprak, Şiilikle ilgili konularda Goldziher ve Massignon'un gibi, son dönem önemli oryantalistlerin de kaynak sıkıntısı çektiğini belirtmektedir. *Index Islamicus*'un 1906-1955 yılları arasında kapsayan 824 sayfanın sadece ikisi Şiilikle ilgilidir tespiti de bu görüşü desteklemektedir. 1960'lerden sonra hızlanan Şiilik çalışmaları İran devrimiyle büyük bir artış kaydetmiştir. Toprak, son dönem Şii çalışmalarının orijinal kaynaklara dayandığı için daha tutarlı olduklarını söylemektedir. Ayrıca batının devrim sonrası Şia ilgisinin siyasi boyutuna da dikkat çeken Toprak'ın tebliği ilgilenen herkes için çok geniş bir literatür içermektedir.

Sempozyumun son konuşmacısı Dr. Süleyman Derin'di. 'Müsteşriklerin tasavvufa bakış açısı ve bu sahada yaptıkları araştırmalar' başlıklı tebliği çok içerikli bir sunumdu. Tebliğini iki aşamaya ayıran Derin önce müsteşriklerin tasavvufu ile ilgili çalışmalarının başlangıcı ve tarihi gelişimiyle ilgili bilgiler vermekte sonra da geçtiğimiz asrın önde gelen müsteşriklerinin tasavvufu ile ilgili eserlerini değerlendirmektedir. Derin'e göre müsteşrikler ilk aşamada tasavvufu iki açıdan ele almışlardır. Birincisi kendi değerlerine ya ters gelen ya da ilginç buldukları konular bütünü, ikincisinde ise tasavvufun sömürge güçlerine karşı oluşturduğu dirençtir. Özellikle Kuzey Afrika'da tarikatlar göz önüne alındığında konunun küçümsenmeyecek kadar önemli olduğu görülecektir. Bu nedenle Derin batıdaki tasavvuf çalışmalarının siyasi boyutunun da son derece

önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Derin bazen yanlış bazen de egzotik olarak algılanan mistik derviş ve fakirlerin durumunun W. Jones ve J. Malcom gibi hem devlet hem de ilim adamı olan bazı araştırmacılar vasıtasıyla yeniden keşfedildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte bunların daha çok tasavvufun Hıristiyanlık, Yunan ve Hint felsefesiyle ilişkilerini ortaya çıkarmaya çalışmakla uğraştıklarını söylemektedir. İkinci aşamadaki müsteşriklerin çalışmalarını Derin daha akademik bulmaktadır. Bu dönemde müsteşrikler tasavvufun kaynak eserlerine müracaat etmekte, önemli klasikleri değerlendirmekte hatta yorucu çalışmalar sonucu çok sayıda tasavvufla ilgili yazma eserleri tahkik ederek neşretmektedirler. Derin dönemin en meşhur simaları arasında L. Massignon, R.A. Nicholson, A.J. Arberry ve M. Smith'i zikretmektedir. Derin bu detaylı tebliğinde İslam alimlerinin müsteşriklerin Kur'an ve hadisle ilgili görüşlerine reddiyeler yazdıklarını ya da onları ele aldıkları eserlerde eleştirel bir şekilde değerlendirdiklerini, fakat söz konusu tasavvuf olunca aynı tepkiyi göstermediklerinden yakınmaktadır. Derin'in bildirisi herkesin zevkle okuyacağı bir tebliğdi. Bu içerikli tebliğden dolayı kendisini tebrik ediyoruz.

İki gün tebliğ ve müzakerelerle dolu bu sempozyumunun kapanış konuşmacıları da çok önemli noktalara değindiler. Ülkemizde konuyla ilgili derin bir birikimi olan Prof.Dr. Suat Yıldırım oryantalistik çalışmaların dikkatle ele alınması ve onların satır aralarındaki fikirlerinin iyi tahlil edilmesinin gerekliliğine işaret etti. Sempozyumun manevi tertip heyeti başkanı Prof.Dr. Mehmet Erkal giriş konuşmasında olduğu gibi sonuçta da bu tür çalışmaların gerekliliğini belirterek ilahiyat fakültelerinde ilim yapıldığı ve yapılması gerekliliği konusundaki vurgusunu yineledi. Prof.Dr. İbrahim Kafi Dönmez de sempozyumun genel değerlendirmesini yaparak bu tebliğlerin mutlaka kitaplaşması gerekliliği üzerinde durdu. Sempozyumun başından itibaren maddi ve manevi hiç bir fedakarlığı esirgemeyen sempozyum tertip heyeti başkanı Prof.Dr. Abdullah Aydınlı da duygu dolu konuşmasında bu tür organizasyonların kolay olmadığını başarıyla sonuçlandığı için katılımcılara, misafirlere, SAÜ Rektörlüğüne, dekanlığına ve tüm personele teşekkür ederek konuşmalarını bitirdi. Aslında çok canlı geçen sempozyumdan anlatılacak bir çok anekdot vardı, fakat hepsini burada zikretmek gerçekten çok zor. Ben son

olarak sempozyuma en az tebliğciler kadar akademik bir hava getiren çok değerli müzakerecilerin de katkılarını şükranla hatırlatarak sempozyumun gerçekleşmesinde her türlü fedakarlığı gösteren tüm hocalarımıza, arkadaşlarımıza, üniversite ve fakültemizin idari çalışanlarına ve öğrencilerimize sempozyum tertip heyeti adına minnettarlığımı sunmak istiyorum.